

Gondolatok nemzetről, nemzettudatról . . .

Születésünk pillanatában nem általunk választott közösségekbe kerülünk, ugyanakkor ezek egész életünkre meghatározók. Nem magunk választjuk családunkat, amelybe születünk, nem választhatjuk meg születésünk helyét és természetesen azt a népet sem, amelynek egész életen keresztül tagjai leszünk. Később számtalan egyéb — iskola, munkahely, sport stb., — közösségbe kerülünk, amelyek — legalábbis részben — adottak számunkra. Mégis ezek a közösségek érzelmiileg magukhoz láncolnak bennünket, tagjaival sorsközösséget vállalunk. Ennek tartalma azonban sokkal nehezebben határozható meg. Családunkat: szüleinket, testvéreinket, gyermekünket szeretjük. De mit jelent ugyanakkor az egyénnek az a nagyközösség, amely a családokat összefogja? Mikkor és hogyan vállalunk sorsközösséget? Azokkal, akik velünk egy nyelven beszélnek, vagy azokkal, akikkel együtt élünk? Mennyiben meghatározó az, hogy magyar? és ki a magyar? és miért?

Ki hivatott mindezekre felelni? Talán mindenki, talán senki, mert mindenki csak saját nevében beszélhet ezekről az érzésekről. De mások gondolatai néha találkozhatnak a miénkkel, esetleg alakítják is azokat.

Történelmünk folyamán többször feltették a kérdést: mit jelent magyarnak lenni? Ma ismét reneszánszát éli a kérdés, ami bizonyítja, hogy mindmáig nem tudott választ adni rá senki. Senki, mert mindenki számára örök érvényű válasz erre nem adható: nincs. Pedig sokan igyekeztek válaszolni erre a gyakran sajátmagunk, gyakran mások által feltett kérdésre. A könyvtárnyi irodalomban találunk tiszteletet keltő, tiszta szívű hitvallást és találunk undort keltő manipulációs kísérleteket; egyéni indíttatásúakat, de még inkább egy-egy hatalom, vagy lát-szathatalom érdekében állókat. Volt, akit üldöztek, bebörtönöztek, megöltek; volt, akit kiűntettek, gazdagságban fürdettek érte.

Ha az említett kérdésekre nem adható szabatos válasz, akkor egyáltalán kell-e, érdemes-e foglalkozni vele? Egyértelmű igen a válasz, mert ki tagadná az eddigi válaszadók értékét? Tudatosan nem sorolom fel a múlt században, a két világháború között élők, vagy napjaink szerzőinek neveit, mert a gondolat szabadsága ellene mond, hogy bárkinek vallomását elítéljem, vagy mások számára is követendőként kiemeljem. Újra és újra teret kell adni a válasz-kísérleteknek, mert a téma gondolatai népünk mindenkori nemzettudatát hivatottak megtartani, aminek ismét és mindenkor újjá kell születnie. A ma embere meghallgatja Berzsenyit, Vörösmartyt, Aranyt, Adyt, Bartókot, Illyést, de a ma által felvetett problémákra csak a ma íróinak, művészeinek, történészeinek kell megkísérelni a korszerű válaszadást; a ma fiatalságának nemzettudatát nekik kell kialakítaniuk, annak ellenére, hogy nekik sincs letisztult válaszuk. Ahogy hajdani „mesterem”, László Gyula régészprofesszor mondta a nemzet és identitásról vallott gondolatainak végén: „Ez lenne a nemzet? Nem tudom, nem tudom.” (Új Írás; 1984 december.) Ki tudhatja, ha Ő sem? Aki egy életen át magyarsága érzetében, tudatában kutatta múltunkat és nevelte a jövőendő múlt-kutatókat. A válaszadás kísérletét azonban mégsem utasíthatjuk vissza, ezt László Gyula sem tette.

Talán legnehezebben megfogható maga a fogalom: nemzettudat. Úgy érzem, csak körülírni lehet és sok körülírásból, gondolatból szüri le mindenki saját maga számára. Mert nem lehet mindenkinek azonos a nemzettudata sem. A nemzettudat formálói és formálását kisajátítói között volt mellődöngető, magyar felsőbbiséget hirdető, volt a múlt miatt büntudatot keltető „magyar”. Legmélyebbre hatóan, legtöbbször erősen azonban azoknak szava érvényesült, akik mindkettőt elutasították. Legigazabban, korunk szintjén leginkább letisztultan nem író, művész, vagy történész szintetizált mégis, hanem orvos: Czeizel Endre. El kell fogadnunk igazságát: nincs okunk sem felsőbbiséget hirdetni, sem szégyenkezniük. Nekünk sem, másnak sem.

Történész vagyok. Hiszem és vallom, hogy a múlt ismerete nélkül nincs nemzettudat. Mint ahogy az egyén ismerete is akkor teljes, ha ismerem múltját. A múlt: tény; tények sorozata.

Ezt lehet értékelni, egyes eseményekre lehetünk büszkéek, másokat szégyellhetünk, de meg nem történne tenni nem lehet. A tényeket — történelmünket — vállalni kell. Vállalni kell mindazt, ami volt, egyetemességében. Nem lehet belőle kiragadni csak a jót és szépet, vagy csak a rosszat. Ezt történelmet manipulálók teszik és a múlt több példája igazolja a manipulátorok igazságtalanságát, törvényszerű bukásukat. Különben is: a történelmet egyedek „csinálták” és nincs olyan történelmi esemény, amelyben minden egyed azonos erkölcsi érzékkel rendelkezett (természetesen a hatalom emberének több lehetősége volt) és azonos céllal vett volna benne részt. Ezért nem lehet egy kort, egy népet egyetemességében dicsőíteni, vagy elítélni. Büszkén gondolunk Hunyadi Jánosra, korára, korának magyarjaira, a magunk és más népek szabadságáért küzdőkre. Am közöttük is mennyi gáncsoskodó, egyéni érdeket hajszólo volt! S fordítva is. Nem lehet a magyar népet egyetemességében elmarasztalni 1944 tragédiájáért, hogy túrték a német megszállást és a magyar zsidóság elhurcolását. Ki tudja azoknak számát, akik életük kockáztatásával bűjtették embertársaikat, a magyar zsidókat? Fűtött kortörténeti jelenség elítélni a múlt magyar nemzetiségi „elnyomását”. Nem tagadhatjuk, hogy voltak ilyen jelenségek is. De ha a magyarság évszázadokon keresztül magába akarta volna olvasztani nemzetiségeit, akkor Trianon előtt beszéltek volna-e szlovákul a Felvidéken, románul Erdélyben? S néhány évszázad múlva vajon beszélnek-e még magyarul a Felvidéken és Erdélyben?

Minden nép történelmében vannak kedvező, virágzó korszakok és vannak tragédiák. A történelem örök hullámzása több népet temetett el az évezredek folyamán. Szegényebbek lettünk eltűnésükkel. A magyarság is többször állt közel az eltűnéshez. Mégis, megmaradását nem lehet isteni csodának, a magyarság kivételes képességének tartani. Tény. Mint ahogy minden történelmi esemény tény, és ezek folyamata hozta létre a sokszínű mát, amelyben minden megmaradt népek megvan a maga helye, szerepe. Mint ahogy egy virágos szőtes is akkor szép, ha sokszínű. De a színeknek, formáknak harmóniában kell lenniük! Úgy mint a népeknek: békében, elismerve a másik jogát az élethez.

Történész vagyok. Hiszem és vallom a múlt ismeretének szükségességét, mert a jelenre meghatározólag hat a múlt, mint ahogy egy felnőtt embert is meghatározza gyermekkor. Ha valaki elveszti emlékezőtehetségét: beteg, mert elfeledte múltját. Egy társadalom is beteg, ha nem ismeri múltját. De nem csak saját népéét. Az egyetemes történelem ismerete nélkül lehetetlen felismerni a helyes arányokat, a népek — köztük saját népünk — helyét az egyetemességben. Különösen fontos ez olyan földrészen, ahol nemzetiségi problémák voltak és vannak. A történelem ismerete, átérzése azonban elvezethet ahhoz a nemzettudathoz, amely az együttélésben nem tesz különbséget aszerint, hogy ki milyen nyelven beszél. Azok a pamflet-írók, múltat, vagy vélt múltat mába áthelyezők, akik egy nép elsőbbségét (időben, vagy átvitt értelemben) hirdetik másokkal szemben, saját népük értékét vonják kétségbe annak feltételezésével, hogy az egyenrangú társak (népek) között nem tudja megállni helyét. Történelemismerettel kialakított nemzettudatunk szerint megkülönböztetés nélkül élünk azokkal, akik más néphez tartoznak és mi is elvárjuk azok hasonló jogait, akikkel egy nép vagyunk, de a történelmi erők mozgása következtében nem vagyunk azonos ország polgárai.

A nemzettudattal általában együtt említik a nemzeti jelleget. Ha a nemzettudat nehezen határozható meg, akkor ez még nehezebben. Van egyáltalán? A nemzeti jelleg részben azt foglalja magában, hogy miben tér el a másik néptől. Minden nép egyedekből áll. Minden nép fiai között vannak kiemelkedő tudósok, művészek, vannak becsületes dolgozók és vannak bűnözők. Kihez áll közelebb egy tudós? A saját népéből származó bűnözőhöz, vagy egy másik nép tudósához? Azt hiszem egy kissé túlhajszolt a kérdés. A történelmi adottságból eredő eltérések nem jelentenek nemzeti jelleget. Ugyanakkor a múlt hatása azonosan érvényesül az egyeseken és ez szintetizálható. Ilyen értelemben biztosan van különbség népek között. Persze ez nem jelent értékülkülönbséget nép és nép között. Adja minden nép saját magát az összességben és akkor bizonyára lesz harmonikus emberi társadalom.

Múlttal foglalkozó kutató vagyok. Az eddigiek egyértelműen igazolják, hogy meghatározónak tartom a múltat és ismeretét. Mégis azt vallom, hogy ahol túl sokat hangoztatják a múltat, ott nincs hit a jövőben. A nemzettudat kell a jelen ismeretéhez, de ennek jelen építésében kell megnyilvánulnia. A nemzettudat erkölcsi kérdés is: felelősségérzet a jelen társadalmaért, felismerése az egyén helyének és maradéktalan ellátása feladatának. Egyszóval: munka. Ha korábban azt mondtam, hogy a ma nemzettudatának kialakításában a ma íróinak, művészeinek, történészeinek van elsődleges feladata, akkor továbbmenve, általánosabban azt kell mondani, hogy a jelen építésében különösen lényeges szerepe van az értelmiségnek. Ez sem határozható meg könnyen. A közelmúlt egyik méltatlanul elfelejtett írója — Ujházy György — mondta egyszer az értelmiség feladatáról: értelmet adni annak a társadalomnak, amelyben él, amelynek értelmisége; felelősséget vállalni annak minden jelenségeért. Persze ehhez az is kell, hogy mind a társadalom, mind az ország irányítói becsüljék és értékeljék az értelmiséget, mert az a társadalom, amelyik értelmiségét nem becsüli, saját értelmét tagadja.

A nemzettudat tehát bonyolult összenövés a múltnak és jelennek. Értelmetlen a múlt, ha nincs a jövőben folytatódó jelenje.

Gedai István